

Érszegi Géza Szerk., Tanulmányok a 950 éves Tihanyi alapítólevél tiszteletére

Tihanyi Bencés Apátság, Tihany, 2007. 120 lap

A Tihanyi alapítólevél 950. születésnapjának a megünneplése Tihanyban egy éven át tartó program keretében valósult meg, 2004. november 17-től, Szent Ányos napjától 2005. november 17-ig. Ennek a programsorozatnak a keretében 2005. október 26-án a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, az Országos Levéltár és a Tihanyi Bencés Apátság vezetőinek és munkatársainak együttműködésével konferenciát szerveztek. A konferencián elhangzott előadásokat kötetbe foglalták, amely 2007-ben jelent meg.

A tanulmányok tematikája szorosabban-lazábban kapcsolódik a Tihanyi alapítólevélhez. SOLYMOSI LÁSZLÓ „Szakrális rendeltetésű szolgálónépek az Árpád-korban” (13–30) című tanulmányában az egyház szolgálatában álló szolgálónépeknek a csoportjait vizsgálta: dusnokok (ill. torlók), harangozók, kápolnavívők szolgálatának sajátosságai elevenednek meg itt. Megtudjuk szolgálatba kerülésük útját-módját, és megjelenik a lakóhelyük – amely nevében is őrzi egykori lakóinak foglalkozását.

TÓTH PÉTER „Vallon főpapok a magyar egyház újjászervezésében a pogánylázadás után” (31–6) című cikke arról tudósít, hogy a Szent István utáni helyzetben, amikor a pogánylázadás súlyos veszteséget okozott az egyháznak, egy távoli vidék eseményei hoztak megoldást. A Henrik császár elleni flandriai lázadás folyamán Verdun városának monostora tűz martaléka lett. Ekkor sokan menekültek el onnan – több forrás egybecsengéséből pedig biztosnak mondható, hogy ebben az időben vallonok, köztük klerikusok és kanonokok is érkeztek Magyarországra. Közöttük kereshetjük Miklós püspököt és vélhetően Tihany első apátját is. A monostor patrocíniuma, Szent Ányos ugyancsak francia eredetű, ereklyéi csak onnan származhattak. Védőszentté választását a kor hazai eseményei indokolják: Franciaországban a királyok védőszentje volt.

CSÓKA GÁSPÁR OSB tanulmánya, „A bencés élet kezdetei Magyarországon Szent István korában” (37–44) a korábbi kutatások összegzése. Számba veszi azokat a személyeket, akiknek révén a bencés szellemiség nálunk meghonosodott. A bencés reform, a gorzei irányzat hazai érvényesülését látja a pannonthalmi könyvtár inventáriuma alapján, amely szerint az a liturgikus és aszketikus célkitűzéseknek megfelelő állomány volt. Az oktatási feladatok ellátásáról tanúskodik, hogy Donatus grammatikája két példányban is megvolt benne.

A következő három tanulmány közvetlenül a Tihanyi alapítólevélhez kapcsolódik. ÉRSZEGI GÉZA írása, „A Tihanyi alapítólevél diplomatikai szempontból” (45–52) szól magáról az oklevélírás módjáról, amely függ az írófelület anyagától: attól, hogy papiruszra vagy hártýára írták-e a szöveget. Foglalkozik a Tihanyi alapítólevél keltezésének a kérdésével, tekintettel arra, hogy az oklevelet András király uralkodásának 9. évére datálták. Megállapítása szerint a kibocsátás ideje a koronázás időpontját tekintetbe véve legkésőbb 1055 szeptemberében történhetett, összeállítására korábban, még a nyári hónapokban lett kiadva a királyi parancs. Az oklevél átadására azonban a templom felszentelésének alkalmával, Szent Ányos ünnepén, azaz 1055. november 17-én került sor. Szó esik ismét Miklós püspök legendás alakjáról, az oklevél szövegezéséről és a benne található nyelvi gyarlóságokról.

A cikk után függelékként közli a kötet az oklevél szövegét és magyar fordítását. Mindkét szöveggel kapcsolatban több kifogás említhető. A latin szöveg nem a GYÖRFFYÓL javított, a DHA.-ban közölt szöveg átvétele (nem is beszélve a SZENTGYÖRGYI RUDOLF-féle legújabb szövegkiadásról, vö. ZELLIGER, A Tihanyi Alapítólevél. Pannonhalma, 2005: 49–55), hanem leginkább az ÓMolv. szövegközlését idézi, ám azt is pontatlanul követi, a latin eredeti rövidítéseinek feloldása ötletszerűen történik. Ez azt is jelenti, hogy a magyar szörványok idézésében is vannak hibák. A magyar fordítás legfőbb gondja a magyar szörványok minden korábbival szakító közlésmódja. Nemcsak arról van szó, hogy a szakirodalomban már régóta ismert korrekciókról – pl. a *segisti* esetében (ti. a szóvégi *i*-t egy későbbi kéz javította *o*-ra; itt *segisto*-ként szerepel) – nem vesz tudomást, és a hibás változatot közli, hanem a magyar adatokat is „lefordítja”. Így lesz pl. a *huluoodi* HOLLÁDI, a *turku* TÖRÖK, az *ohut cuta rea* ÓKUTIG, a *gnir uuege holmodia rea* NYÍRVÉGE HALMOCSKÁIG a *lean syher* LE-ÁNYSÍRHELY, az emített *segisti* pedig SEGISTÓ tava stb. – és a példákat még lehetne folytatni. Eddig még népszerűsítő kiadványokban sem fordult elő az adatok ilyen mértékű torzítása. (Forrásként a Levéltári Szemle 2005. évi 4. számának mellékletét jelöli meg a kiadvány!)

HOFFMANN ISTVÁN „A Tihanyi alapítólevél nyelvészeti jelentősége” című tanulmányában (61–6) bizonytalanságot állapít meg abban, ahogy a történettudomány hasznosítja az oklevél nyelvészeti feltárásának eredményeit egy olyan kérdésben, ahol éppen a nyelvtudomány támogatására szorulna. A honfoglalás utáni idők népességének nyelvi-etnikai összetételére ugyanis elsősorban a névanyagon, ezen belül is a helynévanyagon keresztül lehet következtetni. Az oklevél *tichon* és *balatin*, *bolatin* adatain keresztül bizonyítja, hogy az előbbi esetben a névadó közösség, az utóbbi esetben pedig a névhasználó közösség magyar volt. Megjegyzi, hogy a nevek nyelvi státusának megítéléséhez az oklevelek keletkezési körülményeit is figyelembe kell venni, az adatok ugyanis nemcsak a névadókról, névhasználókról, hanem esetenként az oklevél megfogalmazójának a nyelvről is beszélnek.

A következő tanulmány FEHÉRTÓI KATALINnak posztumusz cikke: „A Tihanyi alapítólevél és néhány 11. századi személynevünk eredetéről” (67–76). A kötet szerkesztőjének lapalji jegyzete szerint az előadás nem hangzott el a konferencián, mégis fontosnak látták a kötetbe való beillesztését. A tanulmány későbbi, módosított változata megjelent a Névtani Értesítőben (28. 2006: 161–70). FEHÉRTÓI KATALIN több mint tíz személynév etimológiájára tesz kísérletet utolsó nagy munkája, az „Árpád-kori személynévtár” névtörténeti adataira támaszkodva. Névfejtései egyikén-másikán el lehet gondolkodni (*seku*), másokkal szemben különböző okokból kétségek támadnak (*ursa*, *mortis*, *petra*, *Zache*), illetőleg valószínűtlennek látszanak (*serne*, *gunu*). Egyértelműen tévedés a *knez* helynevet korai szláv névadásnak tekinteni.

MAROSI ERNŐ „A tihanyi bencés apátság a 11. század építészetében című tanulmánya” (77–90) korai bencés monostorok, de kiváltképp a tihanyi és a feldebrői templom ornamentikáját hasonlítja össze.

BÁNHEGYI B. MIKSA OSB „Bencés könyvkultúra a középkorban” (91–6) című írása a korábbi szakirodalom megállapításainak összefoglalása. A cikk bizonyos mértékig rimel CSÓKA GÁSPÁR tanulmányára, amennyiben a hazai bencés könyvtárak állományát, összetételét veszi számba a lehetséges szűkös források alapján egyrészt St. Gallenhez viszonyítva, másrészt a hazai iskolázás tükrében.

FÜLÖP ÉVA „A tihanyi major az apátság gazdálkodásában 1848 után” című dolgozata (97–110) a jobbágyszabadítás utáni körülményeket ismerteti.

A kötet záró tanulmányát (111–20) THOMAS AIGNER írta „Vom Pergament zu den Bytes. Neue Wege in der Erschließung und Bereitstellung historischer Quellen” címen. Beszámolója szerint Ausztriában II. Józsefnek a szerzetesrendeket felszámoló rendelete ellenére is a római katolikus egyháznak igen gazdag és viszonylag sértetlen levéltári állománya maradt fenn. Ennek a hasznosítása, hozzáférhetővé tétele a hagyományos módon igen lassan, vontatottan történik. Az új utat a digitalizálás és az interneten való közzététel jelenti. Ez a MOM-projekt keretében történik. (A MOM a MONasteriuM középkori rövidítésből származik.) A projektbe Pannonhalma és egy cseh főapátság is bekapcsolódott. Az együttműködés első lépéseként 2001-ben egy CD-ROM-on megjelent a pannonhalmai főapátság okleveleinek túlnyomó többsége: Collectio Diplomatica Benedictina. A Pannonhalmai Bencés Főapátsági Levéltár középkori oklevelei (CD-ROM). Pannonhalma, 2001.

Az alapításának 950. évfordulóját ünneplő tihanyi apátságnak igen szép és tartalmas könyvet köszönhetünk, amelynek egyes tanulmányait a történelem, illetőleg a történeti szociolingvisztika felől közelítve is lehet hasznosítani.

ZELLIGER ERZSÉBET